

שיור במכירה

הגמ' בב"ב דף ס"א: מביאה מימרא של רב נחמן בשם רבה בר אבוא "המוכר בית לחבירו בבירה גדולה, אע"פ שמיצר לו מיצרים החיצונים, מיצרים הרחיב לו". כלומר, מי שמכר לחבירו בית בתוך קיבוץ בתים גדול הנקרא "בירה", ובשטר המכירה סימן את גבולות כל הבירה, אע"כ לא קנה לו הלוקח אלא בית אחד ולא את כל הבירה, למרות שגם הבירה נקראת לפעמים בית, כהסבר הגמ' במקום. מוסיף ר"נ ומבאר שדינו בנוי על סמך העובדה ש"היה ליה למיכתב ולא שיירית בזביני אלין כלום" ולא כתב, דהיינו שכאשר רוצים שהמכר יכלול את כל הבירה המוכר צריך לכתוב בשטר את הנוסח של "ולא שיירית". ואם לא כתב, בגלל שלא כתב, אמרינן "מיצרים הרחיב לו", כלומר, הגבולות הרחבים שכוללים את כל הבירה אין עונים לציין את היקף המכר אלא הם סימון בעלמא.

העולה, במפורש לכאורה, מתוך הסוגיא הוא שאם לא היתה תביעה לכתוב בשטר "ולא שיירית", הייתה נמכרת כל הבירה. דהיינו, רואים לכאורה שהנוסח "ולא שיירית" היה מקובל והיו רגילים לכתבו, עד כדי כך שמי שלא כתבו גילה דעתו שבאמת רק "מיצרים הרחיב לו". מתוך כך נשאלת השאלה: מהו המקור לכך שצריך לכתוב "ולא שיירית"? הרשב"ם במקום מבאר שזוהי תקנת חכמים: "שהרי כך תיקנו חכמים לכתוב בשביל שיש בני אדם שמרחיבין המיצרים בשטר המכירה ואינם מוכרים כל מה שבתוך המיצרים". זאת אומרת, באו חכמים וראו שישנה בעיה במכירת בית בבירה מכיון שישנם בני אדם שמוכרים את כל הבירה וישנם שרק מרחיבים את המיצרים, וע"כ תיקנו שהרוצה למכור את כל הבירה יציין בפירוש "ולא שיירית" וכך נצא מידי הספק. לפני תקנת חכמים המצב היה כנראה אחד מן השניים:

א. מי שרצה רק להרחיב מיצרים לא הועיל לו ונמצא מוכר את כל הבירה שהרי סוף סוף לבירה קרו נמי בית.
ב. מחמת הספק היינו אומרים המוציא מחבירו עליו הראיה, וכל מי שיטעון "מיצרים הרחבת" אזי נאמר שהוא נאמן לעורר ספק ועל הלוקח להביא ראיה.
עכ"פ בא ר"נ ואומר שמתקנת חכמים ואילך מי שמוכר בית בבירה ולא כתב "ולא שיירית" ודאי שמכר את כל הבירה שהרי זו היא גופא תקנת חכמים. לכאורה נראה מדבריו שבאמת עד תקנת חכמים היה הקונה מקבל הכל, שכן ר"נ טוען: מדהו"ל למיכתב ולא כתב א"כ מיצרים הרחיב, משמע שכל עוד לא היתה תביעה על האדם לכתוב אזי הלוקח היה מקבל הכל.

בהמשך מביאה הגמ' מימרא של אביי ואומרת "כמאן אזלא הא דאמר ר' מרי בריה דבת שמואל משמיה דאביי: 'האי מאן דמזבני ליה מידי לחבריה צריך למיכתב ליה ולא שיירית בזביני אלין קדמי כלום'. כמאן? כר"נ אמר רבה בר אבוא". המשמעות הפשוטה היא לכאורה, שדברי אביי בנויים על דינו של ר"נ. וכך נראה מפשט דברי הרשב"ם: "דמשום דסבירא ליה דאמרינן בעלמא מיצרים הרחיב לו הלכך תקינו לכתוב כן, דלא לטעון מוכר מיצרים הרחבתו ויפסיד לוקח".

לכאורה יש כאן תימה עצומה בדברי הרשב"ם: למעלה אמרנו בר"נ שכל הסיבה לומר "מיצרים הרחיב לו" היא רק לאחר תקנת חכמים שחייבו לכתוב "ולא שיירית", ומי שלא כתב אנו אומרים שבגלל שלא כתב הרחיב מיצרים. ואילו כאן הדבר מתהפך, שכיון שראינו בסתמא שאמרינן "מיצרים הרחיב לו" תיקנו שיכתוב "ולא שיירית" כדי לאפוקי מדינא ד"מיצרים הרחיב לו"! כלפי לייא ממש!

מלבד זאת יש קושי נוסף בפשט דברי אביי: לפי דעת הרשב"ם שדברי אביי מבוססים על דברי ר"ג, כיצד טוען אביי "האי מאן דמזבני ליה מידי לחבריה", כלומר שבכל מכירה גם של סתם שדה בלי שום בעיה צריך לכתוב "ולא שיירית", רק בגלל המקרה הנצומצם של "בית בבירה"?!

הרשב"א מיישב אחרת את הדברים. תחילה הוא מתקשה מנין בכלל לר"ג בוי אבוה לומר שמי שמכר לחבירו בית בבירה גדולה באמת לא כתב "ולא שיירית", הרי היינו צריכים לציין זאת במפורש ולומר שהמוכר בית בבירה **ולא כתב** אנו אומרים שהרחיב מיצרים, ואולם לא נאמר כך. ומדוע? הרי לכאורה משמע שהיו רגילים לכתבו?! ומבאר הרשב"א בדרך "שמא" ואומר שבאמת כשר"ג אמר את דינו עדין לא הורגלו לכתבו שכן רק אחרי דינו של ר"ג בא אביי ותיקן לכתוב "ולא שיירית" לאפוקי מדינא דר"ג.

יוצא שלדעת הרשב"א באמת יש כאן רק כוון אחד, כלומר ר"ג טוען "מיצרים הרחיב לו", ובא אביי ותיקן לכתוב "ולא שיירית" כדי לאפוקי מדינא דמיצרים. ויש להקשות את הקושי שהובא לעיל והוא: הרי בלשונו של אביי משמע שתיקן לכל מאן דמזבין מידי לכתוב "ולא שיירית", ולא מסתבר לומר שבכל המכירות יתקנו בגלל מקרה נדיר של בית בבירה?! ואולם מלבד זאת קשה לכאורה על עצם דבריו שטוען שבזמן ר"ג עדיין לא הורגלו לכתוב "ולא שיירית", א"כ מדוע באמת הו"ל למיכתב "ולא שיירית"? הלא התקנה לכתוב כן עדיין לא קיימת?!

ברמב"ם מצינו שיטה אחרת לגמרי בנושא, והיא גם מיישבת באופן ברור את הסוגיא. בפכ"ד מהל' מכירה הו"ד מביא הרמב"ם שתי הלכות בחדא מחתא:

(א) "המוכר פרדס לחבירו צריך שיכתוב לו קנה לך דקלים ותמרים והוצין, ואע"פ שקנה כל אלו אע"פ שלא פירש אותם, נויי השטר הם".

דין זה לקוח מן הגמ' אצלנו בדף סט: ומשמעותו ברורה. יש לציין דברים פשוטים בשטר לשופרא דשטרי בלבד, וכדברי הרשב"ם כדי שלא יבואו לידי ב"ד טועין, למרות שמצד הדין גם אם לא כתב קנה.

(ב) מיד אח"כ באותה הלכה מביא הרמב"ם את דינו של אביי "וכן המוכר קרקע לחבירו צריך לכתוב לו ולא הנחתי לפני במכר זה כלום, כדי להסתלק מן הדינים והטענות".

ולכאורה הדברים תמוהים: הרי אביי מדבר על נוסח שבפירוש נאמר עליו שאם לא נכתב אזי אין אנו אומרים שבסתמא הוא כמי שנכתב ובאמת מיצרים הרחיב לו, וכיצד הרמב"ם מביא את שתי ההלכות ביחד, שמכך משמע שבאמת גם דברי אביי יסודם בתקנות של שופרא דשטרי בעלמא?!

לשון הרמב"ם וצורת שתי ההלכות האלו מופיעה גם בשו"ע חו"מ רט"ז סעיף א', והסמ"ע במקום מבאר את הדין בצורה אחרת, ומכאן פתח להבנת כל שיטת הרמב"ם בסוגיא. הסמ"ע אומר שבאמת יסוד התקנה של אביי לכתוב "ולא שיירית" היא מצד דבר אחר לגמרי, דהיינו: מובא בחו"מ סי' רי"ט שהקונה שדה אחת והחזיק במקום מסוים קנה הכל עד המיצרים אפילו אם השדה עומדת בבקעה גדולה שיש בה כמה שדות, אע"כ אם אין ביניהם מיצרים קנה את כולם. ואומר הסמ"ע **שלאפוקי מב"ד טועין** תיקנו לכתוב "ולא שיירית", כדי שאם יבוא לפניו אדם עם שטר מכירו: על השדה והמוכר מערער לומר שלא קנה אלא שדה אחת למרות שאין מיצרים, מכיון שהיה כתוב "ולא שיירית" לא יגיעו ב"ד לידי טעות, למרות שבלאו הכי קונה הכל. זאת אומרת שהתקנה של אביי, לפי הרמב"ם, עומדת בפני עצמה, ובאמת היא מתייחסת לכל מידי דבין איניש לחבריה, כל שדה, ולא דוקא בית בבירה, וענינה לאפוקי מב"ד טועין. לפי זה אפשר להבין היטב את סוגייתנו, שכן בזמן ר"ג באמת היונה קיימת תקנת אביי, שלא כדברי הרשב"א, אלא שהיא לא התייחסה ישירות לדינא ד"מיצרים הרחיב לו".

אלא היתה מקובלת מדורי דורות לאפוקי מב"ד טועין. ובא ר"נ וחידש שמי שמוכר בית בבירה, שזהו מכר בעייתי מכיון שאפשר לומר "מיצרים הרחיב", אם לא כותב "ולא שיירית" גילה דעתו שבאמת הרחיב מיצרים שכיון שהרי גם בלי הבעייתיות במכר מן הראוי היה לכתוב "ולא שיירית", וכתקנת אביו וכ"ש כשמדובר בבית בבירה. ומדלא כתב, גילה דעתו שמיצרים הרחיב. ומה שמשמע מהסוגיא שאביו סבירא ליה כר"נ, אין הכוונה כמו פר' הרשב"ם והרשב"א שאביו ראה את דינא דר"נ ולכן תיקן את מה שתיקן, אלא שאת דברי אביו ותקנתו מצינו גם בדברי ר"נ מכיוון שר"נ דיבר על אותה תקנה של אביו ועל פיה קבע את דינו, א"כ חזינן גם בר"נ התיחסות לתקנת אביו.